

Zapiski, ocene in poročila

M. J. LERMONTOV, PESMI, JUNAK NAŠEGA ČASA*

Pričujoča knjiga je izbor iz obsežnejše izdaje, ki jo je l. 1961 prav tako pripravil Mile Klopčič. Takrat je prevajalca očitno vodila želja seznaniti slovenske bralce s tistimi deli velikega ruskega romantika, ki jim je čas priznal nesporno umetniško vrednost (tiskajo pa se v ruskih izdajah izbranih del klasikov).

Lermontov je začel pisati, ko je bil še otrok. Spočetka so njegove pesmi bolj variacije na teme znamenitih starejših sodobnikov, predvsem Puškina in Byrona, ali pa okorne izpovedi osebne mladostne tiske. Ker pa je bil Lermontov do svojih pesmi izredno kritičen, je marsikatera prišla na dan šele po njegovi smrti. Od nekaterih motivov je bil naravnost obseden (motiv Demona), kot pričajo neštete variacije iste pesniške snovi — misli in čustva.

Splošno priznani mejnik v ustvarjanju Lermontova je leto 1837, leto Puškinove smrti, ko je mladi Lermontov s pesmijo *Pesnikova smrt* prevzel nase dolžnosti in dediščino umrlega velikega poeta. To je bilo izredno pogumno dejanje, in pesnik ga je plačal s pregnanstvom na Kavkaz. Postal je glasnik tistih, ki se niso mogli sprijazniti s poniglavostjo, ki je zajela rusko družbo, potem ko so bili 14. decembra 1825 poraženi najpogumnejši in najnaprednejši pripadniki ruske plemiške inteligence. V štirih letih med Puškinovo smrtjo in lastnim tragičnim koncem l. 1841 je Lermontov dosegel resnično umetniško zrelost ter ustvaril pesmi, ki sodijo med najlepše, kar jih je bilo kdaj napisanih v ruščini. Zato upoštevajo Rusi v večini izborov prav pesmi te dobe.

M. Klopčič se ni ravnal docela po tem zgledu, saj je uvrstil v svoj prvi izbor tudi nekaj najlepših ali najznačilnejših pesmi iz dobe pred l. 1837. Poleg pesmi je prevedel še nekatere pesnitve, med njimi tudi znamenito, v stilu stare ljudske pesmi pisano *Pesem o trgovcu Kalašnikovu*, ki — brez nasilnih aluzij in modernizacije — govori o večno živem vprašanju, namreč o obrambi človeškega dostojanstva pred tiransko samovoljo. Žal ta odlični prevod stilsko zelo zahtevnega in čistega teksta v Kondorjevi izdaji manjka.

Medtem ko je prva izdaja dajala skoraj zaokroženo podobo pesnikovega ustvarjanja, je M. Klopčič v Kondorju lahko objavil le najpomembnejša besedila: priobčil je približno polovico pesmi (26). Med njimi je tudi *Valerik*, ena najobsežnejših, stilsko izredno zanimiva ter miselno in emocionalno globoka pesem, nato pesnitev *Mciri*, prvi del *Demona*, te najznamenitejše romantične filozofske pesnitve, in dva prozna teksta (noveli *Bela* in *Knežna Mary*). Tej odločitvi je očitno pripomogla želja, da v kratkem izboru predstavi tista dva člena romana *Junak našega časa*, ki podajata najbolj vsestransko podobo glavnega junaka, hkrati pa kažeta prehod od romantične proze k psihološkemu realizmu. Tak izbor prispeva k celovitosti podobe Lermontova prozaika in h kompozicijski povezanosti celotnega dela. (Sicer imajo mnogi za najbolj dovršeno *Taman*, ki jo imenujejo najboljšo rusko novelo pred Čehovom.)

V izboru je pet pesmi iz zgodnje dobe (1830—1837). Tako za pesnikovo pojmovanje lastnega poslanstva izredno pomembna *Ne, nisem Byron* in sijajen, izrazno in ritmično docela enakovreden prevod slovite izpovedi pesnikovega hrepenenja *Jadro*. Sledi *Borodino* iz l. 1837, ta napoved pesnikovega razvoja v smeri realizma; pri njej je prevajalec dobro zadel neprisiljeni ton ljudske vojaške govorice. S pesmijo *Pesnikova smrt* se začanja zrela lirika Lermontova. V ta razdelek je prevajalec vključil samo izvirne pesmi (izločil pa je čudovite prepesnitve, npr. *Gorske vrhove*). Med njimi je nekaj najlepših in najbolj dognanih stvaritev ruske poezije, npr. kratke lirske pesmi *So tudi besede*, *Sam samotni* itd., in za stališče Lermontova kot pesnika in državljana izredno pomembni daljši teksti, npr. *Duma* ali *Kinžal*, ki sodita med najlepša in najizrazitejša tovrstna besedila ruske romantike. Premišljeni izbor kljub skopo odmerjenemu prostoru omogoča dober pogled v ustvarjalnost Lermontova. Bralec se v tej drobni knjižici seznanja tako s subjektivno uglašeno pesnikovo izpovedjo kot z izpovedjo individual-

* Izbral, prevedel, spremno besedo napisal Mile Klopčič. Izdala Mladinska knjiga — knjižnica Kondor, Ljubljana, 1965.

nosti, s katerimi se pesnik ne identificira (*Kozaška uspavanka*), spoznava Lermontova misleca (ta prvina njegove lirike je še posebno pomembna), retorika, slikarja narave in polemika.

Izboru je dodan kratek pesnikov življenjepis in za razumevanje najpotrebnejše stvarne in jezikovne opombe.

Previde posameznih pesmi Lermontova smo na Slovenskem dobili že pred sto leti, vendar resnično umetniških prevodov-prepesnitev nismo imeli, dokler se tega dela ni lotil M. Klopčič.

Za Klopčičevo prevajalsko delo je značilna izrazita usmerjenost k delom določene dobe in določene umetnostne smeri: Klopčič prevaja predvsem pesništvo prve polovice preteklega stoletja. Posebno blizu mu je čustveno bogato pesništvo romantike na stičišču med romantiko in realizmom (Puškin, Lermontov, Heine).

Z Lermontovom se je Klopčič začel ukvarjati že pred vojno. L. 1936 je objavil v Ljubljanskem Zvonu študijo in nekaj prevodov pesmi. Med vojno je prevajal *Demon* in nekaj lirike, pozneje še precej drugih pesmi, kar vse je objavil v zbirki *Divji grm*. Večino L. pesmi je prevedel po vojni med pripravami za *Izbrano delo iz l. 1961*.

Klopčič je izredno skrben prevajalec. Vselej se poglobi v individualni pesniški svet avtorja, ki ga namerava prelini v slovenščino, prodira v njegove miselne, čustvene in stilске posebnosti ter jih podaja v tako sorodnem in vendar tako različnem slovenskem jeziku. Odlično pozna besedno bogastvo ruščine, pomenske in stilске odenke, dobro pa mu je znana tudi doba, v kateri so določena dela nastajala, njene svetovno-nazorske smeri, miselnost in življenjski občutek, njena atmosfera — skratka vse tisto, kar imenujemo duha dobe. Klopčič se je znal vživeti v dobo Lermontova, v docela drugačen, slovenski kulturni zgodovini le malo lasten sestav mišljenja in dojemanja. Zato primerno razločuje stilске plasti: od visoke retorike *Dume* do zamišljene nežne lirike pesmi *Ko zlata valovi se njiva* in klene ljudske govornice *Borodina*. Odmiki od stilsko-pomenske barve so redki in gredo po navadi v smeri večje lirizacije izvirnika, prav redko tudi proti bolj vsakdanjemu, bolj ljudskemu izrazu.

Lermontov je pisal običajni knjižni jezik svoje dobe. Odločneje ko Puškin je prelomil z naukom o treh stilih (ki ga je v 18. stoletju oznanjal Lomonosov). Pri njem so redke prispodobе iz antične mitologije in za »visoki stil« nekoč zapovedano cerkvenoslovansko besedje. Prvine tega »visokega« retoričnega stila z ustreznimi stilskimi sredstvi so pri Lermontovu opazne le tam, kjer so bile v ruski poeziji sploh najtrdovratnejše, namreč v tako imenovani »državljanski« poeziji. Zgled take poezije sta v pričujoči zbirki zlasti *Pesnikova smrt* in *Duma*, deloma pa tudi *Prerok*. Edino v njih je prevajalec nekoliko arhaiziral tudi slovenščino.

Sicer pa se Klopčič očitno ni držal arhaične barve in besedja, temveč je prevajal v današnje slovenščino — ob upoštevanju stilov (ne pa morda v Prešernov jezik). Tako imenovanih »opornih besed« ali »besed-signalov« (*Žirunski, Gofman, Ginzburg*), tj. z določeno tematiko povezanih izrazov, ki zbujajo čisto določene asociacije ter služijo kot simboli določenih miselnih svetov, se Klopčič ni dosledno držal (*svet, očizna*). To ni njegova krivda, saj v slovenščini nimamo primerne revolucionarne terminologije za tisto dobo. A kjer je mogel, jo je Klopčič ohranil in tako enakovredno podal klenost in aforističnost izvirnika (*In svet ne bog mu prizanesel ni* — »V spomin Odojevskega«). Tako izredno natančnost je opaziti na vsebinsko posebno pomembnih mestih, kajti prevajalec je skrbno pazil, da ne bi žrtvoval miselne in čustvene tehtnosti zahtevam metrike.

Vendar se je Klopčič le redko odmaknil od pesniške oblike izvirnika (tako je v prvem verz *Domovine* zaradi vsebinske pomembnosti opustil v aleksandrinu cezuro). In kdor pozna formalno dovršenost in izredno bogastvo ritmov in rim v poeziji Lermontova, ve, kako zelo zahtevna so taka besedila za prevajalca. Bil je tako natančen, da je npr. v pesmi *Valerik* ohranil pri Lermontovu namenoma rabljeni anžambma, s katerim je pesnik hotel dati besedilu dinamičnost in dramatičnost v pripovedovanju ter videz neprisiljenega sporočanja vtisov (pesem je pisana v obliki pisma dekletu).

Formalno najzahtevnejši tekst je nedvomno znamenita kavkaška pesnitev-monolog *Mciri* z izrazito romantičnim motivom hrepenenja po svobodi. *Mciri* ima namreč same moške rime. Klopčič je zvesto ohranil sistem rim, hkrati pa se večinoma izognil lažjim glagolskim rimam; le redko se je zatekel k naglaševanju, ki je v slovenščini manj običajno. Prav tako je redka raba siniceze, pa še to si je prevajalec dovolil le tam, kjer jo tudi sicer dopušča slovenska pesniška izreka. Pač pa se je držal tudi tako zahtevne oblike kot so trozložne rime s cezuro za drugim daktilom (— — — — // — — — —),

ki jih je v rusko poezijo uvedel prav Lermontov, za njim pa jih je rabil Nekrasov. Tudi ni spreminjal metrične strukture verza Lermontova, naj je še tako raznolika.

Prepesnitev *Demon*a je nedvomno ena najbolj uspelih. Tu se je Klopčiču posrečilo ohraniti bujno in barvito romantično metaforiko, ne da bi bil pri tem zašel v prebogatno slikovitost, tujo našemu času, še bolj pa zadržani intonaciji slovenske pesniške besede.

Isto velja za prevode izrazito retoričnih — kajpada, v smislu romantične retorike — tekstov, kot sta *Duma* in *Pesnikova smrt*, saj je znano, da je prav govorniški stil spričo posebnosti zgodovinskega razvoja v slovenščini manj razvit, zaradi česar se je prevajalec lahko le v manjši meri naslonil na tradicijo (*Zdravljica*). A tudi pri prepesnjevanju čisto lirskih pesmi, kot so npr. pesmi *So tudi trenutki* ali *Ta dolgčas*, je kljub slovenski lirski tradiciji zahtevalo obvladanje verza prav zaradi oblikovne dogmanosti teh kratkih pesmi in pomenske teže sleherne besede. Posebno težke za prevajanje so bržkone pesmi, v katerih je dekabristična terminologija vključena v sicer izrazito subjektivno lirični tekst (*V spomin Odojevskemu*). Namreč prav v tem sicer odličnem prevodu prevajalcu na dveh mestih ni uspelo adekvatno prevesti »besed-signalov« — gotovo iz že navedenih vzrokov (*svet mu je bil tuj* — v prevodu *neznan, ponosna vera v ljudi in drugo življenje* — v prevodu *in veroval v ljudi in drugo je življenje*).

S čisto drugačnimi problemi se srečujemo pri prevajanju proze Lermontova. Kdor je prevajal ruske prozne tekste iz začetka 19. stoletja, ve, kakšne težave povzročajo prevajalcu dejstvo, da v slovenščini ni izoblikovan stil pogovornega jezika izobrazene družbe tistega časa, ki je sicer tudi v ruščini nastajal šele po zaslugi Puškina, Lermontova in Gribojedova, še prej pa Karamzina. Klopčič se je srečal s temi problemi zlasti v drugi noveli, saj je govorica pripovedovalca Beline zgodbe Maksima Maksimiča bližje ljudskemu jeziku, sicer obarvani z vojaško in krajevno govorico. Zvest svojemu načelu je Klopčič prelinil izrazito intelektualni tekst Pečorinovega dnevnika v sodobno knjižno slovenščino. Varoval se je slehernih anahronizmov (modernizacije) in drugih stilskih neustreznosti, pri tem pa skušal dati barvo časa s tem, da je ohranil nekatere za okolje tipične izraze ter si dovolil nekaj svoboščin v sintaksi, predvsem v besednem redu. Tako mu je uspelo zadeti različne variante tudi proznega stila Lermontova.

S prevodi ruske poezije prvih desetletij 19. stoletja opravlja Klopčič velikansko delo; to delo je neprecenljive vrednosti za slovensko kulturo. Le malokateri narod se lahko pohvali s tako dognanimi prevodi del Puškina in Lermontova kot — po Klopčičevi zaslugi — prav slovenski.

Vera Brnčič

NEIZRABLJENE STILNE MOŽNOSTI SLOVENŠČINE PRI PREVODU MOLITVE ZA MOJE BRATE*

Slovenska prevodna književnost se je preteklo leto obogatila še z enim delom iz sodobne srbske književnosti, z romanom Mladena Oljača *Molitev za moje brate*. Prevod je nekoliko zakasnel, saj je izvirnik zagledal beli dan že pred desetimi leti. Če upoštevamo, da je delo bilo tedaj nagrajeno in da je kaj kmalu postalo središče pozornosti književnega in drugega občinstva, ker je besedilo drezalo v živo tkivo sodobnega, v boleče strani medvojnega in povojnega srbskega življenja, potem je zapoznelost slovenske izdaje večja in tudi občutnejša.

Roman ima vrsto odlik in značilnosti oblikovne in izrazne narave.

Povezovanje toka pripovedi z asociativnimi epizodami in poseganji v napol zavestno junakovo notranjost in z retrospektivnimi podoživljanji, posebej označenimi s kurzivo, je spretno in docela smotrno izdelano. Gre predvsem za Oljačevo prilagoditev stilnega izraza, kar dosega s tem, da ne povezuje, da razčlenja ali razbija¹ stavek največkrat s prosto stavno ločil, svobodno interpunkcijo, s čimer dosega veliko nepo-

* Prevod od Franja Smerduja.

¹ Izraz »razbiti« ali »razkrojeni« stavek pravzaprav ni docela ustrezen že zaradi kronološke procesa, ker je razbito in razkrojeno lahko šele nekaj, kar je bilo celota; gre pravzaprav za »nepovezani« stavek tako v vsebinskem kot v slovničnem pogledu.